

השתקפותם של העלייה השנייה והמאבק לעבודה עברית' בעיתונות הארצישראלית הכללית

יגאל דרורי

עיתונות בן-יהודה ו'החרות'

מכירים אנו היטב את אנשי העלייה השנייה באמצעות עיתונייהם, פרקי ספרות ופרקי זכרונות רבים שכתבו, וניתן לומר כי תדמיתה של העלייה השנייה ומקומה בתודעה ההיסטורית הארצישראלית עוצבה ונקבעה במידה רבה בידי אנשי עלייה זאת עצמם. פחות יודעים אנו על אנשי העלייה השנייה מפי תושביה היהודים הוותיקים יותר של ארץ-ישראל או מפי תושבים שלא נמנו עם העלייה השנייה — במובן הסוציולוגי והאידיאי של המושג — אם כי הגיעו גם הם לארץ-ישראל בתקופה שנהוג לכנותה בשם תקופת העלייה השנייה. המדובר בכמה קבוצות מרכזיות: איכרי המושבות, שאיתם היה לאנשי העלייה השנייה, המאורגנים במפלגות הפועלים הארצישראליות הראשונות, עימות יום-יומי סביב המאבק על 'כיבוש העבודה' ו'העבודה העברית'; האינטליגנציה העירונית, שהתרכזה בעיקרו של דבר בעיר החדשה תל-אביב, ואשר אנשיה היו גם הם ברובם עולים שהגיעו לארץ מתחילת המאה ועד פרוץ מלחמת-העולם הראשונה; והאינטליגנציה הוותיקה יותר, שהיתה במידה מסוימת חלק מן 'היישוב הישן' הארצישראלי בירושלים, ואשר התרכזה סביב העיתונות של אליעזר בן-יהודה. עמדתן של שלוש הקבוצות הללו כולן כלפי 'העלייה השנייה העובדת' משתקפת בעיתונות הארצישראלית הכללית של אליעזר בן-יהודה. עיתונות זו, ששפתה עברית, נתנה ביטוי הן לעמדותיהן של הקבוצות הנזכרות והן לעמדותיה של 'העלייה השנייה העובדת' עצמה. העובדה שעיתונותו של בן-יהודה לא היתה מזוהה עם גורם פוליטי-מפלגתי מובהק, הלכה בדרכיה של העיתונות האירופית המודרנית, וראתה עצמה חייבת להעניק אפשרות להתבטא לכל הגורמים ביישוב — הביאה לכך שהיא שימשה במה כמעט יחידה שבה יכלו המגמות והדעות השונות ביישוב היהודי להתמודד ולהתפלמס בינן לבינן עצמן בצורה חופשית וגלויה.

תופעה זו בולטת בעיקר כשנשווה את יחסה של עיתונות בן-יהודה לעלייה השנייה עם יחסו של 'החבצלת'. 'החבצלת', שיצא לאור בירושלים בשנים 1869—1911 בעריכת י"ד

1 בעיתונות בן-יהודה הכוונה בעיקר ל'השקפה', שבועון, 1898—1908, ל'הצבי' — 1884—1909, וליומון מ'1909 עד 1910, ול'האור', 1910—1915.

פרומקין, נוסד תחילה כבן-תחרות ל'הלבנון', העיתון העברי הראשון (1863) שבעריכת ישראל ב"ק. עיתון זה ביטא את עמדתם של החסידים והספרדים מתנגדי 'החלוקה' ויריבי העדה האשכנזית הפרושית. עורך 'החבצלת' הצליח לרכו סביבו כוחות עיתונאיים וספרותיים מעולים כמו אליעזר רוקח, אברהם משה לונק, יעקב גולדמן, ר' יהודה אלקלעי ואחרים והטיף ל'פרודוקטיביזציה'. בשנים 1882—1884 נפרדו דרכיהם של פרומקין ובן-יהודה — לא מעט בהשפעת הופעתה של העלייה הראשונה. עיתון 'החבצלת' בעריכתו של פרומקין, ראה בעלייה הראשונה והשנייה משום תוספת כוח לגורמים החילוניים המסכנים את קדושתה של ארץ-ישראל ברעיונותיהם החילוניים והמהפכניים. לעומתו, בן-יהודה, שהחל דרכו ב'החבצלת' ככתב העיתון בפאריס, והתמנה למישרת סגן-עורך ב-1881, התייחס בחיוב לעליות החדשות, שהביאו, לדעתו, כוחות חשובים שיסייעו לתקומתו של עם ישראל בארץ-ישראל. ב-24 באוקטובר 1884 יסד בן-יהודה עיתון יומי חדש בשם 'הצבי'. בעוד 'החבצלת' הפך לכלי-מבטאם של מתנגדי העלייה החדשה, שימש 'הצבי' ככלי-מבטאן של מגמות 'ההשכלה' והתחייה הלאומית בארץ-ישראל. היריבות בין עיתונות בן-יהודה ובין 'היישוב הישן' ו'החבצלת', הפכה למאבק חריף, מלווה בחרמות והלשנה אצל השלטון העות'מאני, וגרמה, בין השאר, גם למאסרו של בן-יהודה. ב-1884 היה בן-יהודה מבודד בתוך 'היישוב הישן', שבו דימה לגלות בשנת 1881 נטיות להתעוררות ולשינוי. בן-יהודה מצא את רוב אוהדיו במושבות החדשות, אף זכה לתמיכתו של הבארון רוטשילד. עיתונותו של בן-יהודה והעיתון 'החרות', שהופיע בצורה לא סדירה בין השנים 1909—1917 בעריכתם של א' אלמליח וח' בן-עטר², ריכזו סביבם חוג של אינטליגנציה ארצישראלית חדשה: דוד ידולוביץ, חיאל מיכל פינס, מרדכי אידלמן (מיוחס), דוד ילין, יעקב שרתוק, ישראל בלקינד, א"מ לונק, יוסף ריבלין, וכן משתתפים קבועים כמו יל"ג, ש"ל גורדון, מאפס גורדאו, מ"י ברדיצ'בסקי, ישראל זנגוויל ואחרים, ששלחו את פרי עטם מאירופה והוסיפו ליוקרת העיתונים. כן השתתפו בעיתונים אלו הסופרים יוסף קלוזנר, נחום סלושץ, יצחק אפשטיין, ק"ל סילמן, יהושע ברזילי ואחרים שהמשיכו ליטול בו חלק גם לאחר עלייתם ארצה. תפוצת העיתונים היתה גדולה יחסית לקהל הקורא עברית בארץ-ישראל. בחודש השמיני להופעת 'הצבי' נמכר העיתון ב-1200 עותקים. על-אף שעיתוני בן-יהודה תרמו תרומה חשובה להפצתה של הלשון העברית המתחדשת ולהפצת רעיונות 'ההשכלה' והתחייה הלאומית בארץ-ישראל, לא הצליחו לרכוש את אהדתן של מפלגות הפועלים הארצישראליות שקמו בארץ-ישראל ב-1905. מפלגות אלו גילו יחס עויין לעיתוני בן-יהודה משום נטייתם (בייחוד אחרי שאיתמר בן-אב"י נעשה לעורכם),

2 'החרות' הופיע שלוש פעמים בשבוע בין השנים 1909—1917. המקור הטוב ביותר להכרת התפתחותה של העיתונות הארצישראלית הכללית הוא מחקרה של גליה ירדני, העיתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863—1904, הוצאת הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל-אביב, תשכ"ט.

השתקפות העלייה השנייה והמאבק ל'עבודה עברית' בעיתונות הארצישראלית

לבולוואריות, לקלילות, לצעקנות ולסנסאציה; לעומת-זאת נחשבו עיתוני הפועלים 'האחדות' והפועל הצעיר' לרציניים ובעלי אופי אידיאולוגי ולא היו אלו עיתונים יומיים גרידא שפנו אל 'קהל רחב'. כך התפתחה סביב עיתוני הפועלים – בעיקר בתל-אביב ויפו – אינטליגנציה ארצישראלית המקורבת למפלגות הפועלים: יוסף אהרונוביץ, יצחק לופבן, יעקב רבינוביץ, יצחק וילקנסקי, יעקב שטיינברג, דוד שמעונוביץ, אליעזר יפה, א"א קבק ועוד. אמנם ניטשה תחרות מסוימת בין עיתוני הפועלים ועיתונות בן-יהודה אבל אלה היו עיתונים מטיפוס שונה לחלוטין. עיתונות בן-יהודה נועדה לקורא המחפש מידע עדכני על המתרחש בעולם ובארץ-ישראל – וזוהי הסיבה שפתחה את עיתוני בן-יהודה הן לאינפורמציה על כל המתרחש בארץ והן לדעות והשקפות של כל החוגים בציבוריות הארצישראלית החדשה.

חובתם של נותני העבודה : עמדתו של בן-יהודה

יחסה של העיתונות הירושלמית לבעיות שעוררה העלייה השנייה נבע בראש וראשונה מעמדה 'עיתונאית' ולא מהתייחסות אידיאית. כיוון ששאלת קליטתם החברתית והכלכלית של חלוצי העלייה השנייה הפכה במהרה לבעייה חברתית ולאומית ממדרגה ראשונה, היה זה נושא שמצא ביטוי גדל והולך בעיתונות היומית. עיתוני בן-יהודה לא נקטו עמדה חד-משמעית לצד זה או אחר בוויכוח שהתנהל בין הפועלים לבין איכרי המושבות. ניתן למצוא בהם גם את נימוקי הפועלים והתומכים בהם מקרב האיכרים והאינטליגנציה וגם את טיעוניהם של מקטרגים בלשון חריפה ביותר על הפועלים ומפלגותיהם. העיתונות הארצישראלית הכללית פרסמה מכתבי קוראים רבים ומכתבים אלה מהווים אספקלריה חשובה לאווירה הציבורית בארץ-ישראל בתקופה הנדונה.

בן-יהודה עצמו, כעורך שהביע את השקפותיו לא אחת מעל דפי עיתונו, נקט עמדה ברורה. במאמר בשם 'נותני העבודה', שפרסם בראשית שנת תרס"ט (סוף 1908), בתגובה למאמר מאת מאיר דיונגוף, קבע בן-יהודה כי מוקד הסכסוך בשאלות 'העבודה עברית' נמצא במושבות. בן-יהודה צידד בזכותם של הפועלים היהודים לעבודה עברית 'כי מלבד אשר כל איש יהודי מחויב לתת עבודה לאחיו, הנה אל ישכחו האכרים כולם כי המה בעצמם קיימים בזכות הצבור היהודי הנותן להם את חבתו היתרה תמיד והמתעניין בכל אשר ימצא אתם'.³ בן-יהודה טען במאמרו כי לציבוריות היהודית זכות מיוחדת להתערב בנעשה בקניינם הפרטי של האיכרים ולתבוע מהם להעסיק פועלים יהודים. הוא תקף את המושבות הוותיקות על כך שהוועדים המקומיים אינם דואגים 'לבנות בתי-מלון ובתי-תמחוי בזול בשביל הפועלים העושים במושבתם' ואינם מסייעים להם להקים משקי-עור קטנים. בעמדת האיכרים ראה עמדה המסכנת את המפעל הלאומי בארץ-ישראל. שנתיים

3 'נותני העבודה', 'הצבי', כ"ה בתשרי תרס"ט.

לאחר־מכן חזר בן־יהודה לבושא במאמר שפרסם בעיתונו 'האור' תחת השם 'השאלה הגדולה של השעה הנוכחית— עבודה הבו!'. בן־יהודה התריע במאמר זה מפני סכנת הירידה מן הארץ ותבע למצוא מיד מקורות תעסוקה לפועלים.⁴ בשביתת פועלי הדפוס הגדולה בירושלים תמך בן־יהודה בעמדת הפועלים נגד עמדת בעלי בתי־הדפוס, שנתמכו על־ידי ראשי 'היישוב הישן' בירושלים. הוא ניסה לפשר בין הצדדים אך מאמציו ומאמצי זלמן דוד לבונטין, מנהל בנק אנגלו־פלשתינא נכשלו. מכל מקום, 'הצבי' המשיך להופיע גם בימי השביתה— דבר המעיד כי פועלי הדפוס היו נכונים לסייע למי שעמד לצידם במאבק המקצועי.⁵

בן־יהודה לא תמך בהנחות האידיאולוגיות השונות שהיו חלק מהשקפתן של מפלגות הפועלים הארצישראליות בשאלת 'העבודה העברית'. תמיכתו בעמדת הפועלים היתה 'פראגמטית' ו'צרה' יותר, אבל ברור שהתייצב ללא היסוסים לצידם של הפועלים באשר לעצם החובה המוטלת על האיכרים היהודיים לקבל לעבודה פועלים יהודים במשקי המושבות. יחד עם זאת, נאמן לתפיסתו העיתונאית איפשר בן־יהודה לפרסם מאמר תגובה על מאמרו 'נותני העבודה'. במאמר זה נוסחה אולי בפעם הראשונה בצורה שלמה השקפתם של האיכרים כי 'העלייה השנייה החלוצית' אינה מסוגלת לגשר בין האידיאלים המופשטים שלה לבין המציאות האפורה והיום־יומית בארץ־ישראל. כתב המאמר, שהסתתרו תחת הכינוי 'איכר צעיר', דחה את האשמתו של בן־יהודה, כאילו האיכרים משתדלים להיפטר מפועלים יהודים, וחילק את הפועלים היהודים לשני סוגים: אלה המדברים על עבודה ואלה העובדים ממש. 'איכר צעיר' טען כי חילוקי־הדעות בין איכרים לפועלים הם חילוקי־דעות הרווחים בין האיכרים לבין אלה מבין הפועלים המאורגנים, שאינם מוכנים לקבל את תנאי העבודה בארץ־ישראל ואינם נכונים להבין שעבודה עברית במושבות היא עניין יקר הפוגע בכיסם של האיכרים ובמושבות, מה גם שמלאכתם של הפועלים האידיאליסטיים היא 'מלאכת רמיה'. 'יתרונות רוחניים לא הועילו לניכוש מאומה', כתב בסרקאזם, ועבודה גופנית וחד־גונית איננה מתאימה לאנשי־רוח המבלים את שעות העבודה בפלפולים ואת הלילות באסיפות וויכוחים, ובאים בבוקר לעבודה כשהם עייפים ויגעים.⁶

קיר הברזל בין פועלים לאיכרים

מהדיווחים ומחליפת הדברים המתפרסמים בעיתונות של בן־יהודה ובעיתון 'החרות' מתבררת תמונה מורכבת ורב־ממדית יותר מן התמונה המצטיירת מדברי האיכרים או מדברי הפועלים לבדם. שונה היה היחס לפועלים במושבות הגליל מהיחס כלפיהם במושבות

4 'השאלה הגדולה... /, 'האור', י"ט באדר ב' תר"ע.

5 השביתה זכתה לפרסום נרחב מעל דפי 'הצבי' בשנת 1908.

6 'איכר צעיר', 'ברור דברים', 'הצבי', י"ב בחשוון תרס"ט.

יהודה והשרון. בקיץ תרס"ח (1908) סיפרה כתבה מהשפלה כי 'קיר ברזל הולך ומתרומם בין האכרים והפועלים. במי האשם? אולי עוד חזון למועד לברר הדבר ולתקן המעוות?'⁷ יחסם החיובי יותר של איכרי הגליל לפועלים הוסבר בכך, שאיכרי הגליל לא הפכו למעבידים אלא נשארו עובדי אדמה קטנים, בעוד שאיכרי המושבות בשפלה היו לנותני עבודה גדולים במשק המטעים (הפרדסים) שלהם.⁸ ניתן ללמוד מעיתונות בן-יהודה גם על העירנות הרבה שהיתה קיימת בציבור האיכרים מתחילת המאה כלפי הבעייה של 'העבודה העברית'. האיכרים כתבו מאמרי הסבר — מהם אפולוגטיים ומהם תוקפניים — ללא נקיפות מצפון. זאת ועוד: הדיווחים בעיתונות הארצישראלית הכללית על בעיות העבודה העברית והערבית חשפו בעיות, שלא זכו להבלטה בעיתונות הפועלים, ואפילו העניקו לעתים את זכות התגובה לפועלים הערבים.⁹ מהכתבות האינפורמטיביות מתברר, למשל, כי העסקתם של פועלים ערבים לא היתה נוחה תמיד וכי גם לפועלים הערבים היו תביעות שונות ביחס לתנאי העבודה והשכר. ה'השקפה' מספר על מעין-שביתה של פועלים ערבים, שהשבתו את העבודה באמצע היום, תבעו תוספת-שכר והאיכרים נאלצו להיכנע לתביעתם זו.

מתברר כי האיכרים היהודים העדיפו להעסיק פועלים ערבים לאו דווקא משום שהאחרונים היו צייתנים יותר, מקבלי מרות ומסתפקים בשכר נמוך ובתנאי עבודה גרועים. הפועלים היהודים, טענו האיכרים במושבות, הם פועלים בררנים; הם אינם מוכנים לעבוד בעבודות פיזיות קשות וחד-גוניות, למרות שאלו הן בדרך-כלל עבודות חקלאות. פועלים יהודים העדיפו עבודות שיש בהן מיסוד ההתמחות ורכישת הניסיון. הם העדיפו את עבודות הפרדס על העבודה בשדות, ומשום כך התמקד המאבק לעבודה עברית לא בשדות הפלחה או הירק אלא בפרדסים. 'מחכים המה לעבודת הפרדס, ולעת-עתה [מוכנים] להיות רעבים וצמאים, ללכת ערומים ויחפים ולשבת ולהתפלסף ולדבר במליצות נשגבות ע"ד דברים העומדים ברומו של עולם, ולא לעשות מאומה. שוכחים הם, כי פועלי שדה אינם שווים לפועלי בתי-חרושת ואם לא יסתגלו לעבוד עבודות שונות במשך כל השנה, וביחוד לא לנוד ממקום למקום אזי בשום אופן לא יכבשו את העבודה בפתח-תקווה'¹⁰. במכתב למערכת טען איכר פתח-תקווא צעיר בשם דב סקיבין, שמכתבו נדחה לפרסום על-ידי מערכת 'הפועל הצעיר', כי מתישבי עין-גנים עצמם הזמינו פועלים ערבים לבצע בקבלנות את חפירת הבאר במקומם בשל העבודה הקשה הכרוכה בכך.¹¹

אחת מהאשמות העיקריות שהטיחו האיכרים כלפי הפועלים היתה חוסר היציבות של

7 כתבה מבאר-העקב בחתימת 'פלוגי', 'השקפה', כ"ט באלול-תרס"ח. עיתון 'הפועל הצעיר' 11.1.1911.

8 'השקפה', ט"ו בסיוון תרס"ז. עיתון 'הפועל הצעיר' 11.1.1911.

9 'דברים ראויים להשמע', מכתב מיפו בחתימת: חפון בן אמר, 'החרות', כ' באלול-תרע"א (11.1.1911).

10 כתבה מפתח-תקווה בחתימת ה' ציוני, 'השקפה', י' בכסלו-תרס"ז. עיתון 'הפועל הצעיר' 11.1.1911.

11 דב סקיבין, 'מכתב לעורך', 'השקפה', ו'א בתמוז-תרס"ח. עיתון 'הפועל הצעיר' 11.1.1911.

האחרונים. בראיון עם חמדה בן-יהודה שהתפרסם ב'השקפה' סיפר הא' רוגוף, מהנדס בגליל, כי האיכרים המבוגרים, שבניהם עזבו את המושבה ואת ארץ-ישראל נאלצים לקחת פועלים ערבים המוכנים להתגורר איתם במקום¹². הפועל היהודי לא היה מוכן להפוך ל'בן בית' במשקם של האיכרים. הוא חי בחבורות והיה מוכן תמיד לארונו את צוררו ולנדוד למושבה אחרת או לעקור העירה. לפיכך נטו האיכרים, למרות הבעיות הבטחוניות הכרוכות בכך, להעסיק פועלים ערבים.

מול טיעונים פראגמטיים וכלכליים אלה העלו מצדדי 'העבודה העברית' נימוקים בעלי אופי לאומי. כשנודע ליוהאן קרמנצקי, התעשיין הווינאי שבשליחותו יצא חיים וייצמן לארץ-ישראל לבחון את האפשרות להקים בה תעשיית בשמים, כי באחותו לא מעסיקים פועלים עברים מטעמים של חסכון, התפרץ ברוגו: 'זהו סקנדל שאין כמוהו. אני מוציא בכל שנה ושנה כמה וכמה אלפים לטובת ישוב עברי בארץ-ישראל, והללו באים ומקמצים בפרוטותי ומזכים אותי שלא בפניי ושלא לרצוני'¹³. ב'האור' כתב מנחם אוסישקין דברים שאמר בישיבת הוועד-הפועל הציוני הגדול בברלין בשם 'עבודתנו ותעודתנו בא"י'. אוסישקין קבע שיש להפעיל על האיכרים לחץ מוסרי כנגד הטענות הכלכליות שלהן, והציע גם הוא לקיים משקי-עזר לפועלים כדי לסייע לפרנסתם בעונה שאין בה תעסוקה¹⁴. 'החרות' היה שופר חשוב למאבק באיכרים ועורכו בן-עטר הדגיש את הסיכון הבטחוני הנובע משיקול כלכלי קטנוני וצר-אופק¹⁵. על כך נענה במכתב בעילום-שם, שקבע כי חוקי הכלכלה חוקים מחוקי המוסר ומי שינהל את משקו שלא על-פי חוקי הכלכלה — סופו שיגיע לכלל פשיטת-רגל¹⁶. אותו מכתב גם הזהיר כי דחיקת הערבים מהעבודה במשק היהודי תסייע להתעוררות התנועה הערבית הלאומית אחרי מהפכת הטורקים הצעירים.

עיתונות בן-יהודה שימשה אפוא במה למצדדי 'העבודה העברית' ולמתנגדיה גם יחד, למרות שבעיקרו של דבר תמך העורך בראשונים. המחפש את שורשי-הקרקע והתשדנות בין בן-יהודה לבין מפלגות הפועלים הארצישראליות לא ימצא אותם ביחסו האישי של בן-יהודה לשאלת 'העבודה העברית'; ואם עיינו אותו הפועלים על כך שסיפק במה חשובה להפצת טיעוני האיכרים הרי כאן מילא בן-יהודה את חובתו כעיתונאי וכעורכו של עיתון כללי ובלתי-מפלגתי.

12 חמדה בן-יהודה, 'המושבות החדשות בגליל התחתון', 'השקפה', ח' בשבט תרס"ו. וראה תגובתו של איכר ממלחמיה 'מכתב לעורך', 'השקפה', ה' באדר תרס"ו.

13 ר' בנימין, 'בנוגע לענין ב', 'האור', ג' באדר-תרע"ב.

14 ר' בנימין, 'עבודתנו ותעודתנו בא"י', 'האור', א' בניסן תרע"ג.

15 חיים בן-עטר, 'לבוני הישוב', 'החרות', כ"ב בתמוז תרע"ג (27.7.1913).

16 'דברים כתיבתם', 'החרות', י"א בחשון תרע"ד (11.11.1913).

העבודה העברית: 'תכסיס מפלגתי'

בעיתונות בן-יהודה מצטיירים האיכרים במושבות כשכבה בעלת כוח כלכלי הכפופה למגבלות אוביקטיביות רבות; כוחם הכלכלי התבטא בכך, שהיו בעלי הכנסה קבועה וגדולה יותר מאשר חלקי האוכלוסיה האחרים ושיסיקו תעסוקה לעובדים רבים. האיכרות הא"י מצטיירת מהעיתונות הכללית כשכבה לא אחידה בהרכבה. לאיכרים לא היה כלי-ביטוי משלהם (עד ליסודו של 'בוסתנאי'), וכיוון שכך אבדו טענותיהם בין הערימות המצחיבות של העיתונות היומית הכללית והשפעתן על עיצובה של התודעה הציונית והארצישראלית לא היתה רבה. כוחם של האיכרים היה בעיקר בטיעון הכלכלי הפראגמטי, הגשמע חלוש ואנוכי לעומת הטיעון החברתי והלאומי של מפלגות הפועלים באותה תקופה.

ציבור האיכרים נחשב גם כציבור 'אילים', שלא היטיב לבטא את עצמו ולא השאיר אחריו ספרות חשובה. אולם, בעיתונות בן-יהודה התבלטו איכרים אחדים שהיו בעלי כושר התבטאות, אשר עשו מאמץ להעניק לעמדתם צביון של השקפת-עולם רחבה. 'דרומי', איכר בן מושבה דרומית, כתב מאמר בשני המשכים שבו ניסה לנסח את עמדת האיכרים כאידיאולוגיה. לשם כך לא די היה להאשים את הפועלים המאורגנים בבטלנות, בחוסר יציבות, באי-נכונות לעסוק בעבודה קשה וכדו'. תיאורם של הפועלים כ'הולכי בטל', עמד בניגוד בולט לדימוי המקובל של הפועלים כ'כובשי העבודה' העושים כל מאמץ פיזי ורוחני אפשרי כדי להסתגל לתנאי העבודה הקשה כדרך לתמורה מהפכנית במעמד האישי והלאומי. לכן ביקש 'דרומי' להעלות גם נימוקים מהתחום החברתי, וכתב שעולי העלייה החלוצית הביאו איתם לארץ-ישראל רעיונות חברתיים הרווחים ברוסיה, אך אינם מתאימים למצב בארץ-ישראל. 'בכל ארצות אירופה אנו דורשים משפט צדק, שווי-זכויות. ברוסיה יצאו הרבה מאחינו למות על שדי המרד על דרישת הזכויות השוות ובבואנו לארצנו נרחיב את הדעה של גזל זכויות ועוות משפט? היתכן כדבר הזה? בארץ אבותינו אנו בצרות עין לפועלים אחרים?'¹⁷ בעל המאמר תקף בחריפות את השקפתה של העלייה השנייה בדבר חיוניותו ומרכזיותו של מעמד פועלים שכירים, וטען כי הפיתרון הכלכלי הטוב ביותר יהיה להפוך את העולים לאיכרים זעירים בעצמם. מול פועלי העלייה השנייה הציבו האיכרים את הפועלים 'הישנים', החסרים אידיאולוגיה מעמדית ומהפכנית. מאמר בלתי חתום אחר בעיתון 'החרות' מראשית תרע"ד טען כי לאיכרים בארץ-ישראל יש עסק עם צעירים 'שבראו להם תיאוריות שאין להם שום שורש בחיים'¹⁸. אחד המייצגים הנאמנים ביותר אולי של עמדת האיכרים כלפי תנועת העבודה בראשיתה היה הביל"וי הוותיק מנשה מאירוביץ', שחתם על מאמריו בשם 'מזקני היישוב'. מאירוביץ' טען שעיתוני הפועלים מסעירים בכוונה תחילה את הרוחות סביב שאלת

17 דרומי, 'שאלת הפועלים', 'הצבי', ו' בתשרי תרס"ט.
18 'דברים כהויתם', 'החרות', י"א בחשוון תרע"ד (11.11.1913).

התעסוקה ומעוררים 'מלחמת מעמדות', תוך גילוי יחס של בוז כלפי אנשי העלייה הראשונה — שהקריבו קרבנות אישיים לא פחות מעולי העלייה השנייה. 'קרבנות!... וכי אין קרבנות החלוצים הראשונים בפתח-תקוה, ראשון-לציון, גדרה, חדרה, יסוד-המעלה, משמר-הירדן וכו' — גחשבים לקרבנות!?'¹⁹ מאירוביץ' טען כי עולי העלייה הראשונה ראו בעבודה החקלאית השכירה שלב מעבר לפני הפיכתם לבעלי אדמה, ואילו לעומתם רואים פועלי העלייה השנייה בעבודה החקלאית שלב מעבר — אך לא לקראת הפיכתם לאיכרים ועירים. המאבק 'לעבודה עברית' יותר מאשר הוא מאבק כלכלי הוא מאבק פוליטי מצידם של פועלי העלייה השנייה. אשר לבחינה הכלכלית, מאירוביץ' לא דחה את הטענה, ששכר העבודה המשולם לפועל היהודי אינו מספיק. אבל, טען, אין בכוחם של האיכרים לשלם יותר, ויש על כן צורך להקים קרן ציבורית, שתשלם לפועלים את ההפרש שבין השכר תמורת עבודה לבין ההכנסה הדרושה לשם קיום רמת-חיים הוגנת.²⁰ שיפור תנאי השכר יהיה אפשרי רק אם הפועלים יוכיחו יותר יעילות ובכך יסייעו לרווחיותו של המשק החקלאי.²⁰ כל עוד רואים הפועלים את האיכרים כיסוד מצצל ורקוב, שיש להילחם בו עד חרמה, יביטו האיכרים על הפועלים כעל 'צלם בלהות' ואי-אפשר יהיה להגיע לכלל הבנה הדדית בין שני הצדדים. מאמריו של מאירוביץ' עוררו תגובות רבות מצד המצדדים בעמדתם של הפועלים.

בעקבות סכסוך עם מערכת 'הפועל הצעיר' (אחרי 1913), היה גם משה סמילנסקי, איש ציבור ואיכר, בר-פלוגתא חריף של מפלגות הפועלים. סמילנסקי דרש מהפועלים להסתפק בשכר נמוך, ומהציבוריות היהודית הכללית (כלומר 'חובבי ציון') ביקש לסבסד את שכר העבודה של הפועל על-מנת שיוכל להתפרנס בכבוד.²¹ סמילנסקי לא התנגד לעבודה עברית וסבר כי יש להגדיל את חלקם של הפועלים היהודים במושבות אך דחה את התביעה לעבודה עברית בלעדית. כמו האיכרים האחרים תלה את קולר הסכסוך בתכונותיהם השליליות של הפועלים עצמם.²² בעקבות מאירוביץ' ראה במאבק לעבודה עברית סיסמה ומאבק פוליטי יותר מאשר מאבק כלכלי ולאומי; זהו 'תכסיס מפלגתי' — פסק.²³ סמילנסקי לא חסך את שבט ביקורתו מן האיכרים אך אף-על-פי-כן ראה מוצא למשבר רק בהפיכתם של הפועלים לבעלי משק-עזר ולבעלי משפחות.

בחודש אلول תרע"ג פרסם סמילנסקי ב'החרות' סדרת מאמרים גדולה בשם 'עם זרם המליצה', ובהם הגיב על מאמרו של האגרונום א' ציוני (וילקנסקי), שהתפרסם ב'הפועל

19 מוקני הישוב, 'כתבה מראשון-לציון', 'האור', י"ט בטבת תרע"ב; 'לקרובים ולרחוקים'. מכתב א ל'החרות', כ"ו בניסן תרע"ד (22.4.1914) ומכתב ב, שם, ה' באייר תרע"ד (1.5.1914).
 20 שם, מכתב ג, ד' בסיוון תרע"ד (29.5.1914).
 21 מ' ס-ק, 'לשאלות הרגע', 'החרות', י"ב באב תרע"ג (15.8.1913).
 22 סמילנסקי, 'לשאלת העבודה העברית', 'החרות', ח' באייר תרע"ד (4.5.1914).
 23 שם.

הצעיר'²⁴. סדרת מאמרים זאת היתה למעשה אפולוגטיקה על דרכה של האיכרות הפרטית בארץ-ישראל. סמילנסקי דחה במאמריו את הטענה כאילו הפועל העברי בארץ-ישראל אינו זוכה לפרנסה מן התעסוקה במטעים וקבע, כי מאות פועלים במושבות מתקיימים מידי הקפיטל של האיכרים. סמילנסקי גם דחה את טענתו של וילקנסקי שיש מקום לעודד בארץ-ישראל רק את האיכרות הפרטית הזעירה שבה מעבד האיכר את נחלתו במו-ידי. איכרות זעירה יקרה מהמשק הגדול ואי-אפשר בתנאים הקיימים לייסד איכרות מעין זו בארץ-ישראל²⁵. לדעתו יש עתיד בארץ-ישראל רק לאיכרות הגדולה. גם ההתיישבות בעין-גנים אינה מתכללת מפירותיה העצמאיים אלא משכר העבודה של המתישבים העובדים ב'משק הקפיטליסטי' של פתח-תקווה. דגניה אינה יכולה למשוך אליה קפיטל – ואילו פתח-תקווה יכולה!²⁶ מכאן ביקורתו של סמילנסקי על המשרד הארצישראלי בראשות ד"ר א' רופין ועל הפניית משאביה של התנועה הציונית לחוות החקלאיות השיתופיות. ברם, בעיתונות הארצישראלית הכללית התפרסמו גם מאמרים של איכרים שציידו בעלייה השנייה העובדת. כזה למשל היה יצחק באראג, שבשנת תרע"ב (1912) כתב למערכת 'האור': 'אני נחשב פה לאחד מבעלי האחוזות שיש לי אחוזה הגונה בארץ-ישראל. לפני שנתיים וחצי כשבאתי הנה, קניתי את הפרדס של איוב אפנדי והתחלתי לשכלל אותו, ועתה הפרדס שלי הוא אחד מהפרדסים הגדולים בארץ-ישראל, והיתה בו עבודה רבה, ועבדו אצלי כל השנה הראשונה בכל יום ויום יותר משלושים פועלים יהודים, בשנה השניה התמעטה העבודה ועבדו אצלי בכל יום עשרים פועל והשנה, השלישית, ג"כ פועלים יהודיים כפי הצורך'.

לדעת הכותב אי-אפשר לקבל את הכינוי 'יחפים' שהודבק לפועלים על-ידי מרדכי בן הלל הכהן, משום ש'בזיעת אפם ובכשרות הרוויחו את הכסף ששילמתי להם. אמנם יש ביניהם פועלים יותר מוכשרים לעבודה וקצתם לא כל כך מוכשרים, אבל שום אחד מהם אינו ראוי חו"ש להיקרא בשם "יחפים" ומה גם לכוון את השם נגד כל הכלל ולקרא אותם בשם "אוכלים ואינם עושים" /²⁷. דברי סניגוריה כאלה מופיעים בעיתונות הארצישראלית במשך כל התקופה ומוכיחים, שציבור האיכרים לא היה מאוחד כולו בביקורת נגד 'העלייה השנייה העובדת'. בעוד המבקרים מצאו להם נימוקים שונים בתחום הכלכלי, החברתי או הלאומי²⁸, כשהנימוק הכלכלי היה הנימוק החזק והמכריע מכולם, הרי חלק מציבור האיכרים מצא באנשי העלייה השנייה נקודות זכות רבות.

24 א' ציוני, 'הצפייה לקפיטליזם', 'הפועל הצעיר', מס' 35, ט"ו בסיוון תרע"ג.
25 משה סמילנסקי, 'עם זרם המליצה', 'החרות', ח' באלול תרע"ג (7.9.1913). ושם, י' באלול תרע"ג (12.9.1913), וי"ג באלול תרע"ג (15.9.1913).

26 שם, י"ג באלול תרע"ג.

27 יצחק באראג, 'מכתב למערכת', 'האור', כ"א באדר תרע"ב.

28 ראה דן גלעד, 'עמדת האיכרים בשאלת העבודה העברית', 'בדרך', שנה ג, דצמבר 1970 – כסלו תשל"א, עמ' 70, המסכם את טיעוני האיכרים.

עמדת האינטליגנציה בתל-אביב—יפו

בתקופת העלייה השנייה התרכזה ביפו ובתל-אביב קבוצה של עסקנים פוליטיים ואינטליגנציה-ציונית, חלקם עסקנים ותיקים של 'חיבת ציון', חלקם סופרים ועיתונאים, שהשפעתם על הציבוריות היהודית היתה רבה. גם תגובותיהם ועמדותיהם מצאו בדרך-כלל ביטוי מעל דפי העיתונות הארצישראלית הכללית. עסקנים אלה ניצבו משני עברי המיתרס. מאיר דיוגוף, למשל, גמנה עם מבקריה של 'העלייה השנייה העובדת' וכתב שאין לסמוך על הפועלים היהודים. ואכן, יחסיו עם מפלגות הפועלים היו בדרך-כלל קשים²⁹. לעומתו התייחס העיתונאי והסופר יהושע ברזילי (אייזנשטט) בחיוב לתנועת הפועלים בראשיתה ובמאמריו הרבים שפרסם בעיתונות של בן-יהודה ראה בעימות בין איכרים לפועלים תוצאה הנובעת מרצונו של הפועל היהודי החדש להשתחרר מאפוטרופסותו של גותן העבודה³⁰. ברזילי עקב באהדה אחרי הניסיון במרחביה ותמך בסיוע הכספי שהעניקה התנועה הציונית להתיישבות השיתופית³¹. הסופר מרדכי בן הלל הכהן גקט ביחס דו-משמעי. בתחילתה של העלייה השנייה היה בן הלל הכהן אחד מאותם עסקני היישוב שניסו להפיג את המתח בין האיכרים והפועלים³². אך לא ארכו הימים והוא הפך להיות מתנגד קיצוני וחריף ביותר של תנועת העבודה. מאמרו 'הפועלים הבטלים' היה התקפת-מחץ על קווי-אופי שונים של הפועלים ועל 'בזבז' כספי הציבור היהודי. את פועלי העלייה השנייה תיאר כפועלים 'מלאכותיים' שאין להם סיכוי להיקלט בעבודה ואינם מתאימים לארץ-ישראל. רובם הם, לדעתו, 'צעירים יהודים אקסטרנים שונים, פקדי מסחר, אומנים שטעמו טעם השכלה וחטאים פוליטיים, מומחים להטפה באספות המונים, מסדרי שבתות, אלה הם הצעירים אשר מקצתם באו מאות אחדות גם לארץ-ישראל. לא געגועים לאומיים לא שאיפות ליצירה לאומית בארץ-ישראל הביאו אלה הלום, כי הם הלכו אל כל אשר נשואם עיניהם, כאשר מטרתם העיקרית היתה— לעזוב את זאת הארץ!³³ 'עבריות', טען, איננה תכונה הצריכה לזכות פועל ביתרון כלשהו בתנאי העבודה ושכר העבודה. מרדכי בן הלל הכהן לא הסתפק בהתקפה על תכונותיהם של הפועלים ותקף גם את החוות הלאומיות. על מאמרו זה נענה בתגובה בוטה מעטו של יוסף אהרונוביץ'³⁴. הצטרף לוויכוח גם הסופר והעיתונאי ק"ל סילמן, שראה בעין רעה את התעסקותו של היישוב החדש והצעיר בפולמוס מר ועכור זה³⁵. סילמן תקף את סגנונו של הכהן ואת סגנון תשובתו

29 דיוגוף, 'לשאלת הפועלים', 'הצבי', ז' בתשרי תרס"ט.

30 יהושע ברזילי, 'פלגנין דבוריה (על השאלת החמורה)', 'הצבי', י"ד בכסלו תרס"ט.

31 הנ"ל, 'עת לעשות', 'האור', י' באלול תר"ע.

32 מרדכי בן הלל הכהן, 'מכתב אל המערכת!', 'הצבי', כ"ה בתשרי תרס"ט.

33 הנ"ל, 'באין פתרון', 'הצפירה', גל' רפד—רפה.

34 'אהרונוביץ', 'באין בושה', 'האור', כ"ח בטבת תרע"ב.

35 ק"ל סילמן, 'באין . . . כמה דברים', 'האור', ו' בשבט תרע"ב.

השתקפות העלייה השנייה והמאבק ל'עבודה עברית' בעיתונות הארצישראלית

של אהרונוביץ, שעשה עפר ואפר מבר-הפלוגתא שלו. סילמן טען, לגופו של עניין, כי גם רבים מה'בורגנים' והעסקנים בארץ-ישראל אוכלי 'לחם חסד' הם — אם מתאים כינוי זה לפועלים. בן הלל הכהן חטא, לדעת סילמן, בכך שתיאר רק את הצדדים השליליים והתעלם מהצדדים החיוביים החשובים ב'עלייה השנייה העובדת'.³⁶ עם זאת סבר, כי הדרך שבה מתייחסים מנהיגי הפועלים אל האיכרים מעוררת בהכרח תגובה חריפה מצד אלה האחרונים וסניגוריהם. ואכן, הרבה מדברי הביקורת של העסקנים בעיר גגד מפלגות הפועלים נבעה מהצורך להתגונן מפני יחס הבזו והביטול שבו התייחסו אנשי העלייה העובדת' לציבורים אחרים ביישוב. 'העלייה השנייה העובדת' רואה עצמה כתופעה חברתית לאומית חדשה, ובציבוריות האחרת רואה ציבור של 'יישוב ישן' החי על החלוקה. אולם עמדה זו לא מפריעה ל'הפועל הצעיר', סנט א"מ היימן ב'החרות', לזוּם מפעל של התרמות להקמת דפוס 'הפועל הצעיר'.³⁷

לרשימת עסקנים זאת יש להוסיף גם את ר' בנימין (יהושע פלדמן-רדלר) אשר במאמריו הרבים, שהתפרסמו בעיתונות של בן-יהודה ו'החרות' הביע הזדהות עקרונית עם רעיונות אנשי העלייה השנייה וביקר את האיכרים. הנקודה היחידה שבה מתח ר' בנימין ביקורת על הפועלים היתה כלפי יחסם ל'שאלה הערבית'.³⁸

בקרב עסקני העיר נמצאו אפוא עמדות שונות ומגוונות אך ניתן לחלקם לשתי קבוצות ראשיות: הקבוצה האחת של מתנגדי תנועת העבודה שבראשה עמדו ראש ועד תל-אביב מאיר דינגוף והסופר והעסקן מרדכי בן הלל הכהן, והקבוצה השנייה של אוהדי תנועת העבודה, שכללה את העיתונאים ברזילי, ק"ל סילמן ואברהם לודיפול. על אלה יש להוסיף את הקבוצה הגדלה והולכת של סופרים, עסקנים ואנשי רוח אשר הזדהו בצורה ישירה והדוקה מאוד עם תנועת העבודה בארץ-ישראל. חלוקה זו בתוך מעמד האינטליגנציה ואנשי התרבות בארץ-ישראל נמשכה גם בתקופה המאוחרת יותר. אשר לעמדת עיתוני בן-יהודה — זו החלה להשתנות לאחר שבנו איתמר בן אב"י גטל על עצמו את האחריות לעיתונים. העיתונות הארצישראלית הכללית — ובראשה 'דואר היום' — הפכה לבמה המרכזית של מקטרגי תנועת הפועלים הארצישראלית ואויביה. בתקופתו של בן-יהודה נשמרו רוח של אהדה לפועלים ופתיחות שהפכה את עיתונות בן-יהודה ו'החרות' לאספקרייה מרכזית להלכי-הרוח ולמגמות השונות שרווחו בציבוריות היהודית ביישוב החדש.

מעמדה המרכזי של תנועת העבודה הארצישראלית בתקופת העלייה השנייה מתאשר

36 שם.

37 א"מ הימן, 'מאי מטאטא?', 'החרות', כ"ו בטבת תרע"א (27.1.1911).

38 ר' בנימין, 'הם', 'האור', י' בחשוון תרע"ב; 'בשעת קריאה', 'החרות', ח' באב תרע"ג (11.8.1913) ועוד.

מקריאה בעיתונות הארצישראלית הכללית, אך יחסה של הציבוריות היהודית הלא-חלוצית בארץ-ישראל לעלייה החלוצית הופך באמצעותה לבהיר יותר ושלם יותר. גם מבקריה הקיצוניים ביותר של תנועת הפועלים לא יכלו להתעלם מהגורם החברתי החדש ובעל היומרות, שהתסיס את ארץ-ישראל וביקש להעניק להתפתחות ההיסטורית והחברתית שלה כיוון חדש.

ביבליוגרפיה נבחרת

- חיבור זה מתבסס על עבודתי 'השתקפותה של תנועת העבודה בעתונות הכללית בארץ-ישראל בשנים 1904–1941', שנכתב כעבודה מ"א בהדרכת פרופ' יהודה סלוצקי, דצמבר 1972. מלבד העיתונות של אותה תקופה מן הראוי לעיין בספרים ובהיבורים הבאים:
- דוד יודלוביץ (עורך), קובץ מאמרים לדברי ימי העתונות בארץ-ישראל, יוצא לאור על-ידי ועד התערוכה לעתונות הארצישראלית, קובץ א, תל-אביב תרצ"ה.
- גצל קרסל, תולדות העתונות העברית בארץ ישראל, הוצאת הספרייה הציונית על-יד ההסתדרות הציונית, ירושלים תשכ"ד.
- גליה ירדני, העתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863–1904, הוצאת הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת תל-אביב, תשכ"ט.
- דן גלעדי, עמדת האכרים בשאלת העבודה העברית, 'בדרך', כתבים לחקר תנועת הפועלים היהודית. הוצאת בית ברוך לין, שנה ג, דצמבר 1970 – כסלו תשל"א.
- משה ברסלבסקי (ברסלבי), פועלים וארגוניהם בעלייה הראשונה (קורות ומקורות), הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"א.
- משה סמילנסקי, כצל הפרדסים, תל-אביב תשל"ד.
- ישראל קולת, 'אידיאולוגיה ומציאות בתנועת העבודה בארץ-ישראל — 1905–1919', עבודה דוקטור, ירושלים תשכ"ד.